

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті порушено проблему необхідності формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Визначено основні компоненти комунікативної компетентності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний; основні комунікативні знання, уміння й навички. Доведено необхідність цілеспрямованого поетапного формування комунікативної компетентності, запровадження різноманітних типів і видів завдань, що забезпечують індивідуальний і диференційований підхід до кожного студента. Розроблено критерії рівнів готовності до комунікативної діяльності. Проаналізовано результати експериментального дослідження процесу формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетентність у навчанні, комунікативна освіченість.

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах вільного вибору, в якому перебуває нинішній світ, особистість часто втрачає самостійність, не вмючи визначити й цивілізовано проявити своє ставлення до змін у соціумі, залучитися до діалогу. Це погано впливає на поведінку особистості, її життєдіяльність. Формування готовності й уміння жити й навчатися в умовах, що змінюються, постає як гостра потреба усіх ланок сучасної школи. Зрозуміло, що особливої значущості набуває комунікативна освіта майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що компетентність у навчанні як характеристика результатів навчання широко використовується в освітніх системах європейських країн, США та Канади. Зарубіжні й вітчизняні автори (І. Єрмаков, О. Савченко, Д. Равен, А. Хуторський) доводять, що ключові компетентності у навчанні змінні, мають рухливу структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей у соціумі. Українські науковці (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубочова) розробили теоретичні й прикладні питання запровадження компетентнісного підходу в освіту України.

Компетентностей у навчанні можна спрогнозувати безліч (у сферах: когнітивні, діяльнісній, мотиваційній, соціальній тощо). Тому дослідження присвячені проблемам формування різних проявів компетентності: життєвої (І. Дикун), соціальної (О. Прямикова), педагогічної (А. Шишко), комунікативної (О. Волченко, Р. Осадчук) тощо. Загальнотеоретичні аспекти дослідження проблеми формування комунікативної компетентності особистості знайшли відображення у філософських і психологічних публікаціях (В. Афанасьєв, І. Блауберг, Р. Гуров, Л. Коган, А. Харчев, Б. Юдін та ін.). Водночас констатуємо недостатність висвітлення в наукових дослідженнях шляхів і способів формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Не дають змоги сьогодні повною мірою сформулювати необхідні аспекти їх комунікативної компетентності й існуючі програми, зміст і ме-

тодики викладання психолого-педагогічних дисциплін, педагогічної практики у вищих навчальних закладах.

Мета статті – обґрунтувати й експериментально підтвердити дидактичну доцільність формування знань, умінь і навичок комунікативної компетентності майбутніх педагогів; визначити способи організації цієї роботи на шляху професійного самовдосконалення.

Компетентність у навчанні розглядається як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері [2, с. 11]. Комунікативну компетентність студентів розглядаємо як залучення до діалогу; формування готовності й вміння жити й навчатися за нових соціальних умов. Її складовою є комунікативна освіченість. Комунікативна компетентність – комплекс складних знань, умінь і ціннісних орієнтацій, що стосуються особистості як суб'єкта спілкування [1, с. 14].

Аналіз наукової і методичної літератури дав змогу виділити основні компоненти комунікативної компетентності:

– *мотиваційний* – усвідомлення студентами необхідності й важливості комунікативної діяльності;

– *змістовий (когнітивний)* – система засвоєних особистістю понять, правил, оцінок, норм комунікативної діяльності;

– *діяльнісний* – прийоми й операції, за допомогою яких здійснюється комунікативна діяльність; їх свідоме засвоєння; сформованість у особистості широких пізнавально-комунікативних операціональних структур, що є основою формування комунікативної діяльності як творчого акту.

Особлива функція вчителя в суспільстві, специфіка професійної діяльності, соціальна можливість впливати на духовне життя суспільства підкреслює актуалізацію й особливості формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, а саме спроможність професійно керувати духовним становленням школярів, процесом збагачення пріоритетів загальнолюдських цінностей, відповідальності за самовизначення та розвиток власного світогляду.

Аналіз наукової літератури, спостереження за навчальним процесом у вищому навчальному закладі дали змогу визначити основні комунікативні *знання, уміння й навички*: 1) орієнтації в ситуації (визначити власну мету, створити перше враження про спілкування, прогнозувати його загальний характер); 2) у змісті комунікативної компетентності (сприймати, запам'ятовувати зміст спілкування, формулювати тему та основну думку; осмислювати деталі прослуханого, аналізувати смисл спілкування, відповідати на запитання); 3) визначення структури комунікативної компетентності (осмислити й зафіксувати загальну структуру спілкування; виділити логіко-смислові частини спілкування, встановити логічний зв'язок, визначити побудову спілкування; ставити запитання до смислових частин розмови); 4) оцінювання комунікативної компетентності (перевірити результати сприйняття поставленої мети; зробити висновки з проблеми; висловити власну думку щодо спілкування, аргументувати свою позицію).

Практичний досвід здійснення дій та операцій, що входять до структури комунікативної діяльності, а надалі творчі комунікативні вміння формуються в ході такої діяльності під час виконання спеціально організованих завдань. Особливістю цих завдань є поступове ускладнення, що зумовлюється потребою послідовного оволодіння студентами операціональними комунікативними структурами. Оскільки знання про комунікативні дії та операції постають не тільки як засіб, що сприяє виконанню комунікативних завдань, а й як предмет засвоєння, виділяємо два *типи завдань*: завдання на усвідомлення і запам'ятовування інформації про комунікативні вміння і завдання на практичне застосування засвоєних дій. До першого типу відносяться такі види завдань: 1) на визначення комунікативної компетентності; 2) на встановлення мети комунікативної діяльності; 3) на відтворення її структури. До другого типу відносять завдання, що передбачають засвоєння наведених вище основних комунікативних знань, умінь і навичок.

Формування комунікативної компетентності здійснюється поетапно й передбачає послідовне просування від репродуктивного типу діяльності до продуктивного. Використання завдань того чи іншого виду зумовлено завданнями конкретного етапу. Однак студенти з різним рівнем розвитку й знань одне й те завдання сприймають і розв'язують по-різному. Комунікативні завдання необхідно застосовувати з огляду на індивідуальні особливості студентів, рівень їхньої готовності до комунікативної діяльності. Стосовно студентів з високим рівнем розвитку використовують диференціацію за ступенем складності (ускладнені завдання, нестандартні ситуації, пошукові завдання, що вимагають неоднозначних висновків і оцінок). Якщо студенти недостатньо підготовлені до комунікативної діяльності, використовують диференціацію за ступенем самостійності. Всім студентам пропонують завдання однакової складності, проте індивідуальна допомога в такому разі не однакова. Це може бути постановка додаткових запитань, допомога при добір нових фактів, орієнтація на використання пам'ятки, "підказка" тощо.

Як уже зазначалось, використання різних типів та видів завдань зумовлено завданнями конкретного етапу формування комунікативних дій та операцій. *Підготовчий* етап передбачає усвідомлення студентами значення спілкування у суспільному житті, оволодіння набором комунікативних дій, які дають їм змогу брати участь у навчальній комунікації в обсязі комунікативної єдності, побудованої на вивченні лексико-граматичного матеріалу. Формування знань, умінь і навичок комунікативної компетентності здійснюється завдяки комунікативній єдності (більшість студентів можуть охопити, "відтворити" всю інформацію, що входить до комунікативної єдності – особливої комунікативної одиниці, у складі якої репліки неодноразово пов'язані в комунікативному класі). Це створюється використанням такого активізуючого прийому, як прийняття ініціативи, коли після трьох-чотирьох спонукальних реплік викладача студент самостійно складає її за аналогією і звертається до партнера.

На *тренувальному етапі* вдосконалюють комунікативні навички, вміння аналізувати і синтезувати на слух матеріал, порівнюючи його з по-

переднім. Цей етап передбачає оволодіння набором комунікативних дій, які дають студенту змогу брати участь у мікрокомунікації (два-три діалоги), включаючи розширені репліки під час значної заданості їх типів. На цьому етапі зростає обсяг комунікативної поведінки студентів, що зумовлює розширення кількості комунікативної єдності через взаємне стимулювання, самостійність, скорочення контролю у виборі мовних засобів і змісту реплік.

Творчий етап передбачає участь у розширеній комунікації, вільне володіння непідготовленим спілкуванням з використанням структурно-семантичних типів комунікативної єдності. Студенти самостійно обирають конкретні цілі, визначають предмет спілкування. Через вибір комунікативної дії поєднується діалогічна мова як засіб і мета навчання. На цьому етапі доцільні такі методи: вміння вести бесіду, дискусію, диспут, дидактичну гру тощо.

Комунікативна компетентність студента має ґрунтуватися на поєднанні образно-емоційного та раціонально-логічного сприйняття матеріалу, підкріпленого практичними діями в довкіллі. На тлі такого концептуального уявлення про формування комунікативної культури майбутнього педагога розробляють зміст комунікативної освіти вчителя. Це сприятиме розвитку його педагогічної компетентності, від рівня сформованості якого залежить ефективність формування комунікативної культури учня.

Організація дослідження процесу формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів здійснювалася за участі автора в цілісному навчально-виховному процесі Донецького національного університету протягом останніх п'яти років шляхом залучення студентів до комунікативної діяльності в процесі вивчення курсу "Педагогіка". Вивчення динаміки й ефективності експериментального дослідження включало відстеження процесу оволодіння студентами необхідними знаннями й уміннями; встановлення та оперативне усунення недоліків; загальну оцінку рівнів готовності студентів до комунікативної діяльності. Нами були запропоновані такі критерії рівнів готовності: високий (студент свідомо й обґрунтовано вибирає завдання на розвиток комунікативної компетентності, мотивує свій вибір, шляхи й способи виконання, усвідомлює та адекватно оцінює свої індивідуальні можливості й вимоги до виконання завдання); середній (студент має наміри вибрати завдання на розвиток комунікативної компетентності, мотивує свій вибір, уявляє шляхи та способи виконання, усвідомлює власні індивідуальні можливості, але не чітко уявляє вимоги до виконання завдання); низький (питання вибору завдання не є актуальним для студента, не мотивує свій вибір, не уявляє шляхи та способи виконання, не усвідомлює власні індивідуальні можливості й вимоги до виконання завдання). За результатами контрольного зрізу 41,2% студентів із середнім рівнем готовності перейшли до групи сильних, а 36,8% – до групи середнього рівня, що свідчить про ефективність обраної методики формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що робота з розвитку комунікативної компетентності майбутніх педагогів повинна стати невід'ємною складовою цілісного навчального-виховного процесу вищого навчального процесу

і бути спрямованою на формування творчої професійної компетенції, стимулювання вільного та активного саморозвитку кожного студента, забезпечення набуття спеціальних, фахових навичок та вмінь, отримання необхідних професійних знань. Для формування належної комунікативної компетентності потрібно чітко уявляти її складові компоненти, необхідні знання, вміння та навички, розвивати творчі здібності особистості. Особливо важливо забезпечити індивідуальний та диференційований підхід до кожного студента та створити умови в навчальному процесі для відпрацювання різних типів і видів завдань в комунікативній діяльності. Напрямами подальшого дослідження, на нашу думку, є мотивація комунікативної компетентності майбутніх педагогів, методичні розробки для всього циклу психолого-педагогічних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014.

Ломако Л. И. Формирование коммуникативной компетентности студентов – будущих педагогов

В статье рассматривается проблема необходимости формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов. Определены основные компоненты коммуникативной компетентности: мотивационный, когнитивный, деятельностный; основные коммуникативные знания, умения и навыки. Доказана необходимость целенаправленного поэтапного формирования коммуникативной компетентности, применения разнообразных типов и видов заданий, которые обеспечивают индивидуальный и дифференцированный подход к каждому студенту. Разработаны критерии уровней готовности к коммуникативной деятельности. Анализируются результаты экспериментального исследования процесса формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, компетентность в обучении, коммуникативная образованность.

Lomako L. Formation of communicative competence of students – future teachers

Article considers the problem the necessity of forming communicative competence of future teachers.

The main component of communicative competence: motivational (awareness of the students need and importance of communicative activity), cognitive (assimilation system personality concepts, rules, estimates of norms of communicative activity), activity (techniques and operation, which is carried out by means of communicative activities, their conscious assimilation; formedness in individual cognitive-wide communication of operational structures, which are the basis of formation of communicative dyatel'nosti as a creative act). It outlines the main communication knowledge and skills.

The necessity of targeting the gradual formation of communicative competence, the use of various types and kinds of jobs that provide awareness and remembering information about communicative activities and practical application of learned actions, provide a personalized and differentiated approach to each student.

Developed criteria for levels of readiness for communication activities. The results of an experimental study of the process of formation of communicative competence of future teachers.

Key words: communication competence, competence in teaching, communication education.